

FILOSOFIAN KOE 16.9.2013 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden ja sisältöjen luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintotoimikunta.

Filosofian kokeen vastauksia arvioidaan kuuden eri näkökohdan valossa: tieto, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arvioiminen. Nämä ovat toisiinsa liittyviä näkökohtia ja osin hierarkkisessa järjestyksessä.

Filosofian kokeessa voidaan arvioida vastauksia ns. SOLO-mallin mukaan (Structure of the Observed Learning Outcome). Siinä vastaukset on jaettu viiteen eri luokkaan.

Heikoin vastaus on esistruktuurisella tasolla tai kysymys on ymmärretty väärin. Tällä tasolla on kolme vastaustyyppiä:

- kokelaan vastaus ei liity asiaan
- vastaus toistaa vain sen, mitä kysymyksessä on jo sanottu
- kokelas kirjoittaa irrallisen näkökohdan.

Yksistruktuurisessa vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen aines on kuitenkin muuten satunnaista, eikä vastauksella ole jäsentynyttä rakennetta.

Kolmas taso on rakenteeltaan jäsentyneempi. Vastauksessa on useita asiaan liittyviä seikkoja, mutta niiden liittäminen toisiinsa on luettelomaista.

Suhteutetussa vastauksessa kysymyksen kannalta asiaan kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisella ja järkevällä tavalla. Vastauksesta tulee koherentti kokonaisuus, joka selittää kysymyksen ongelman.

Kehittyneessä jäsentelyssä kysymykseen liittyvä asiaan kuuluva aineisto on esitetty suhteutettuna. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin sekä pohtii vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Näin tulevat esille tieto, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arvioiminen.

Tehtävä 1

a)

Utilitarismi on seurausetiikkaa (konsekventialismia), jonka mukaan moraalisesti oikea toiminta tähtää suurimpaan mahdolliseen hyötyyn suurimmalle mahdolliselle määrälle ihmisiä (J. S. Mill). Ihmisen on toimittava niin, että hän maksimoi toiminnan seurauksena syntyvän hyvän. Voi myös kysyä, onko hyvää maksimoitava vai riittääkö jonkinlainen odotusten tai mahdollisuuksien tasapainon saavuttaminen. Ongelmana on arvioida, mitä hyvinvoinnilla tarkoitetaan. Se voi olla mielihyvää (pleasure), valintojen määrää tai jotakin laadullisesti hyvää (onnellinen sika tai onneton Sokrates -ongelma). (2 p.)

b)

On olemassa sääntö- ja tekoutilitarismia, jotka on selitettävä kumpikin erikseen. Hyvässä vastauksessa on myös tekoutilitarismin kritiikki. Hyvään vastaukseen ei kuulu Kantin kategorisen imperatiivin käsittely. Normatiivisuudella tarkoitetaan toimintaa ohjaavaa tai toimintaa määräävää. Utilitarismi on normatiivista, koska se määrää toimimaan tietyllä tavalla. Ihmisen voidaan katsoa olevan aktiivinen sosiaalinen olento, joka menestyy maailmassa parhaiten noudattamalla utilitaristisia ohjeita. Siksi utilitarismi on oikeutettua ja eettisesti oikea kanta. Tätä kantaa voi ja saa tietysti kritisoida. (4 p.)

Tehtävä 2

Jos empiirinen tieto on virheellistä, toiminta ohjautuu väärin ja tulokset ovat heikkoja. Esimerkki: Jos uskon, että vesi ei laajene jäätyessään, jätän vesiastiat ulos pakkaseen, jossa ne halkeavat. Toiminta voi olla optimaalista vain oikean tiedon varassa. Etiikka koskee oikeaa ja oikeaan tulokseen johtavaa toimintaa. Siksi on ilmeistä, että tarvitaan oikeaa tietoa. Jos henkilöä syytetään rikoksesta, syytöksen on perustuttava oikeaan tietoon, tai muuten syyte on perusteeton ja sen mukaiset toimet harhaisia ja väärinä. On erityisen vaarallista, jos moraaliset ennako-oletukset ohjaavat tiedonhankintaa. Tietty kansanryhmä esimerkiksi voidaan todeta syylliseksi sillä perusteella, että sen jäsenten uskotaan olevan epärehellisiä. Silloin uskomme tietävämme heidän teoistaan, koska paheksomme heitä riippumatta heidän teoistaan.

Tehtävä 3

Epistemologia tutkii tietoa ja uskomuksia sekä niiden logiikkaa. Tiedon klassinen määritelmä on epistemologinen siltä osin kuin se puhuu uskomuksista. Uskomukset ovat kognitiivisia mielentiloja, joissa ilmenee myönteinen asenne väitteen totuuteen. Uskomusten ei tarvitse olla hyvin perusteltuja ollakseen uskomuksia.

Millainen maailma on ja mitä maailmaan kuuluu, ovat metafysiikan tutkimuskohteita. Määritelmä on metafyyssinen, koska totuus on tässä metafyyssinen käsite. Totuuden korrespondenssiteorian mukaan totuus merkitsee lauseen vastaavuutta todellisuuden kanssa. Lause on kielellinen olio. Todellisuus on metafyyssinen käsite. Siksi totuus kuuluu metafysiikkaan.

Oletetaan, että tiedän kissan olevan matolla. Jos tiedän kissan olevan matolla, uskon, että näin on (episteeminen kanta); ja jos todella on niin, että kissa on matolla (metafyysikkaa), uskomukseni on tosi eli tietoa.

Tehtävä 4

Väite olettaa alun perin, että mahdoton teko on loogisesti ristiriitainen. Haluan nostaa kappaleen, jota ei voi nostaa. Tämä on mahdotonta, ja siksi se ei saata olla velvollisuuskaan. Väitteen voi tulkita myös niin, että mahdottomuus tarkoittaa käytännön mahdottomuutta. Haluan nostaa kappaleen, joka on minulle liian raskas. Siksi minulla ei voi olla velvollisuutta nostaa sitä. Kun mahdottomuuden käsitteen alaa edelleen laajennetaan, joudutaan ongelmiin. Jos minun on mahdotonta nostaa kappaletta ilman apuvoimia, saattaa se silti olla velvollisuuteni, jos pystyn hankkimaan apuvoimia. Jos minun on mahdoton vastustaa kiusausta, eikö se voi olla velvollisuuteni? Kyllä voi. Periaate olettaa, että mahdoton on todella mahdotonta ja ainoa oikea mahdottomuus on looginen ristiriita.

Tehtävä 5

a)

Kausaalilait eivät ole välttämättömyyksiä modernissa tieteessä. Ne ovat tilastollisia säännönmukaisuuksia. Siksi ne eivät rajoita tahdonvapautta. Laki L kuvaa, kuinka A käyttäytyy olosuhteissa X, mutta pelkkä kuvaus ei rajoita ihmisen tahtoa. Tämä on ns. kompatibilistinen kanta.

b)

Ihmisen tahto ei voi olla vapaa, jos A aina ja välttämättä tietää, mitä B tekee seuraavaksi. A siis ei voi erehtyä B:n suhteen. Jos taas A yleensä ennustaa sattumalta tai myös systemaattisesti B:n toimet oikein, B:n tahto voi siitä huolimatta olla vapaa (vrt. a). Kaikkietävyys on siis moniselitteinen käsite. Vapaus edellyttää ennustamattomuutta ja arvaamattomuutta.

c)

Perinteisesti on ajateltu, että ihminen on vapaa vain, kun valinnan kohteet ovat samanarvoiset eli $X = Y$. Silloin hän voi valita, mitä sattuu haluamaan. Tämä tarkoittaa, että jos X on parempi kuin Y, X valitaan. On kuitenkin liioittelua sanoa, että X valitaan välttämättä. On vain niin, että X valitaan systemaattisesti aina. Ehkä ihminen myös pystyy jättämään valinnan tekemättä, kun $X > Y$. Jos $Z > X > Y$, silloin X ei välttämättä ole houkutteleva. Tilanne voi olla myös ristiriitainen: $X > Y > X$. Kuinka tässä tapauksessa valitaan?

Tehtävä 6

Wittgenstein tarkoittaa kielipeliä, jossa määrätyt siirrot tarkoittavat varmuutta. Varmuus ei ole muuta kuin siirto pelissä. Väite, että Maa on ollut ennen minua, ei ole siirto kielipelissä, koska tuollaiset asiat ovat jo ennakolta oletettuja tosiksi ja muodostavat muiden totuuksien perustan. Wittgenstein viittaa myös kielipelin opettelemiseen maailmankuvana.

Varmuus ei tarkoita sitä, ettei voi olla väärässä – toisin kuin aikoinaan haluttiin ajatella. Wittgenstein tarkoittaa varmuudella asemaa kielipelissä, jota ei ole mielekästä epäillä. Kun sanon, että Maa on ollut ennen syntymääni, sanon jotakin, joka on niin varmaa, ettei sitä tarvitse mainita. Varmuus on siis kielipelin asema, jota ei tarvitse mainita tai pohtia. Sen perustalle voi rakentaa lisää mielekästä ja epävarmaa tietoa. Jos vuori kerran on korkeampi kuin talo, on kysyttävä, kuinka paljon korkeampi se on. Mainittu koomisuus syntyy siitä, etteivät maailman syntymäpäivä ja minun syntymäpäiväni kuulu samaan kysymys-vastauspeliin.

Tehtävä 7

Moralismi on perustelematonta etiikkaa, jossa puhujan perustelemattomat väitteet etiikasta saavat dogmaattisen sävyn. Kaikki, mitä minä paheksun, on väärin, koska minä paheksun. Lisäksi moralisti pitää omia arvojaan ja kannanottojaan erittäin tärkeinä ja on valmis toimimaan muita vastaan. Moralismi on rigoristinen kanta ja liittyy usein ennakkoluuloisuuteen ja ahdaskatseisuuteen. Moralismi on oikeastaan asenneongelma ja liittyy muiden ihmisten ohjailuun.

Yhteiskunnat perustuvat usein eliitin moralismille (esimerkkejä), mutta hyvä yhteiskunta ei synny näin. Demokraattinen yhteiskunta turvaa kaikkien ihmisten järkevien moraalisten kantojen huomioimisen yhtäläisesti ja pyrkii sovitteluun niitä yhteen. Tämä saattaa olla vaikeaa. Moralismien määritelmästä seuraa, että moralistisia kantoja ei voi sovittaa yhteen muiden kantojen kanssa.

Hyvässä vastauksessa on olennaista, että kokelas keksii ja esittää hyvät esimerkit ja tapauskuvaukset. Erityisesti on kuvattava moralismia, esimerkiksi käyvät alkoholiin ja seksuaalisuuteen liittyvät asenteet entisajan maaseudulla Suomessa. Siveettömyys terminä on usein moralistinen.

Tehtävä 8

Huonot puolet: kansa luopuu demokraattisesti demokratiasta (esimerkkejä), demokratian on vaikea suojata itseään tyrannialta, demokratia korostaa huonoja ideoita, koska ne pääsevät vapaasti esiin, rahvaan valta voi olla vaaraksi, jos kansalaiset eivät ole valistuneita ja kriittisiä, demokratia ei toimi, manipulointi ja propaganda vaikuttavat päätöksentekoon ja eliitit saattavat ohjalla liikaa. Näennäisdemokratia on vaarallinen, samoin demokratiavaje. Demokraattiset vaali- ja äänestysmenetelmät ovat aina ongelmallisia, joskus myös oikeasti huonoja. On vaikea vetää äänestysiän alarajaa (18 v.) sopivaan kohtaan. Uskonnot ja perinteiset yhteiskunnat ovat kritisoineet voimakkaasti demokratiaa. Demokratialla on kovat kilpailijat tänä päivänä. Eliitit uhkaavat demokratiaa. Demokratia ei tartu kaikkiin maihin, ja sen levittäminen on vaikeaa.

Hyvät puolet: kaikkia on joka tapauksessa kuultava tasa-arvon nimissä, mitään muuta keinoa ei ole. Hyvä yhteiskunta on vapaa, mahdollisuuksista ja valinnoista rikas ja taloudellisesti vauras. Tähän päämäärään pääsemiseksi demokratia on paras keino, ainakin jos tavoitellaan kestävä kehitystä. Demokratia ei ole vain jokin satunnainen menetelmä, vaan ainoa mahdollisuus – heikkouksistaan huolimatta. Ihmisen kukoistaminen on demokratian ainoa päämäärä. Demokratia on vapauden ja suvaitsevaisuuden oppi.

Vastauksessa on eduksi tuoda esiin erilaisia tulkintoja demokratiasta sekä erityisesti oivaltaa, että demokratian nimitystä on käytetty silloinkin, kun on peitelty epädemokraattista vallankäyttöä.

Tehtävä +9

Kysymykseen voi vastata käytännöllisesti, valtapoliittisesti, eettisesti ja uskonnollisesti. Hyvä vastaus kattaa laajasti kaikki nämä puolet.

Käytäntö: Moritsunan riskit olivat niin suuret, että kaikki vaihtoehtoiset menetelmät olivat huonoja. Tappaminen oli siis tässä kontekstissa oikeutettua.

Valtapoliittinen puoli: Moritsuna oli johtaja ja kalastaja, vain renki, jonka henki ei ollut minäkään arvoinen. Tappaminen ei ollut oikeutettua, mutta ei myöskään erityisen paheksuttavaa oman aikansa kannalta. Tämä kanta voidaan suhteuttaa nykyaikaan, mutta ei liian moralistisesti.

Eettinen kanta: Teko oli eettisesti väärin, ja jos eettinen perspektiivi on aina ensisijainen, niin teko on tuomittava. Onko etiikka kuitenkin suhteellista ja aikaan sidottua?

Uskonto: Buddhalaisuuden mukaan jokainen ansaitsee kohtalonsa Karman lain mukaan. Kalastaja tappaa kaloja koko ajan, joten hän on syntinen. Äidin pahoihin tekoihin viitataan. Ei sanota, mitä ne ovat, mutta jotakin on oltava, koska tällainen tuska kohtaa häntä. Moritsuna ei ole huolestunut omasta Karmastaan, mutta se tulee vielä vainoamaan häntä tulevassa elämässä. Uskonnollisesti tapaus on moniselitteinen.

Tehtävä +10

Kuvat: Hume / Kant / Marx / Schlick / Carnap. Hyvässä vastauksessa voi käsitellä myös muita filosofeja kuin tehtävänannossa mainittuja.

Metafysiikka on usein ollut vihattu ja halveksuttu filosofian alue, koska sille on niin vaikea keksiä hyviä perusteluja ja tulokset ovat usein outoja. Spinoza ja Leibniz olivat suuria metafysikoita. Kant pyrki syrjäyttämään metafysiset pohdiskelut ja sanoi heränneensä dogmaattisesta unesta. Metafysiikka on dogmaattista perustuessaan ehdottomiin ja muuttumattomiin oppeihin. Positivisteille metafysiikka on vain sarja kielen väärästä käytöstä tehtyjä virheellisiä johtopäätöksiä. Jos sanon ”minä olen vihainen”, siitä ei voi päätellä, että olisi olemassa olento nimeltä ”minä”. Kieli johtaa harhaan. Marxilaiset vihasivat mekaanista ja naiivia materialismia ja korvasivat sen dynaamisella dialektisella materialismilla. Dualistisia oppeja on helppo arvostella niiden ylläpitäessä tiukkaa erottelua henkisen ja aineellisen välillä.

Esim. Wittgenstein oli nuoruudessaan metafysikko ja sitten antimetafysikko. Ensin hänen maailmansa on faktojen kokonaisuus, mutta myöhemmin maailma on vain kielen heijastusta kielipelin mukaan.

Tänä päivänä metafysiikka on taas suuressa kunniaissa ja moni merkittävä filosofi työskentelee sen parissa. Pohditaan olemista, tahdon vapautta, maailman rakennuspuita, persoonan ja minuuden olemusta, lukujen luonnetta ja mahdollisten maailmojen olemassaoloa. Metafysikot ovat oppineet kritiikistä ja työskentelevät varmallalla pohjalla.